

- Perceptions. *Research Studies in Music Education*, 24(1), 88–98. <https://doi.org/10.1177/1321103X050240010701>
- Häkli, J., Paasi, A. (2018). Geography, Space and Identity. In: J. Öhman, K. Simonsen (Eds.), *Voices from the North* (s. 141–155). London: Routledge.
- Kuutma, K. (1996). Cultural Identity, Nationalism and Changes in Singing Traditions. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 2, 124–141. <https://doi.org/10.7592/FEJF1996.02.ident>
- Lowenthal, D. (1994). Identity, Heritage, and History. In: J. R. Gillis (Ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity* (s. 41–57). Princeton: Princeton University Press.
- Međimurska popevka, a folksong from Međimurje*. <https://ich.unesco.org/en/RL/meimurska-popevka-a-folksong-from-meimurje-01396> (navštívené 20. februára 2024)
- Otto, R. (2006). *Sveto: o iracionalnom u ideji božanskoga i njezinu odnosu spram racionalnoga*. Zagreb: Scarabeus-naklada.
- Poulios, I. (2014). Discussing Strategy in Heritage Conservation: Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 4(1), 16–34.
- Thurley, S. (2005). English Heritage – The First 21 Years: Into the Future. *Conservation Bulletin*, 49, 26–27.

Preklad z chorvátskeho jazyka: Martin DJOVČOŠ

MARIJA DUMNIČ VILOTIJEVIČ (Ed.)

Narodna muzika Vranja
[Folk Music of Vranje]

Belehrad: Muzikološki institut SANU, 2021, 111 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.08> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2024, Danka Lajić Mihajlović. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Jednou z najnovších zvukových publikácií Ústavu muzikológie Srbskej akadémie vied a umení (SANU) je cenná zbierka terénnych zvukových nahrávok z juhosrbského mesta Vranje a jeho okolia. Publikáciu pripravila Dr. Marija Dumnić Vilotijević, etnomuzikologička a samostatná vedecká pracovníčka ústavu. Ide o druhé vydanie v edícii *Zvukové poklady Ústavu muzikológie SANU / The Sound Treasury of the Institute of Musicology SASA*. V Ústave muzikológie SANU sa totiž nachádza jeden z najdôležitejších fondov zvukových dokumentov týkajúcich sa tradičnej hudby v Srbsku. Súbor nahrávok získavali v prevažnej miere spolupracovníci ústavu vlastným terénnym výskumom. Od jeho vzniku bol jednou z jeho hlavných úloh v oblasti výskumu hudobného folklóru „zber materiálov a terénny výskum“ (viac o tomto aspekte práce ústavu v Lajić Mihajlović, Jovanović, 2014). Pôvodné nahrávky sa uchovávali s úctou k ich výnimočnej vedeckej hodnote a k dielu ich predchodcov, ale aj s vedomím nestálosti starších zvukových nosičov (najmä voskové fonografické valčeky, drôtené valčeky a magnetofónové pásky). Zodpovednosť voči tomuto typu vedeckého dedičstva podnietila spolupracovníkov ústavu k ochrane pôvodných nahrávok využívaním nových technológií (pre viac informácií o digitalizácii fondov pozri: Dumnić, Jakovljević, 2014; Lajić Mihajlović, 2017). Autorka však okrem primárnej ochrany prameňov v rámci svojej sociokultúrnej zod-

povednosti uvažovala aj nad tým, ako tieto vzácne kultúrno-historické svedectvá sprístupniť nielen na účely základného výskumu v oblasti hudobnej vedy a etnomuzikológie, ale aj ďalším bádateľom v oblasti humanitných vied a všetkým zainteresovaným, ktorí sa tým či oným spôsobom zaujímajú o uchovávanie hudobného dedičstva. Oslava sedemdesiateho výročia Ústavu muzikológie SANU bola spúšťačom vydávania edícií s terénnymi nahrávkami tradičnej ľudovej hudby. V roku 2018 tak uzrelo svetlo sveta prvé vydanie z tejto série: *Kosovo a Metochia: hudobný obraz multikulturalizmu v 50. a 60. rokoch 20. storočia / Kosovo and Metohija: Music Image of Multiculturalism in the 1950s and 1960s* (Lajić Mihajlović, Jovanović, 2018). Myšlienka koncipovať edíciu ako výber nahrávok z určitej oblasti na zvukovom nosiči so sprievodným textovým materiálom vrátane etnomuzikologickej štúdie hudobného materiálu a textov piesní vychádza, okrem iného, zo skúsenosti z práce na záchrane tradičnej hudby, najmä na základe implementácie Dohovoru UNESCO z roku 2003 na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva.

Srbsko ratifikovalo Dohovor v roku 2010, v rámci čoho sa etnomuzikológovia zaradili do infraštruktúry zriadenej na tento účel (pozri Lajić Mihajlović, 2022a). Vďaka tomu sa podarilo identifikovať pomerne veľa prvkov hudobného dedičstva, ktoré možno považovať za indikátory živých hudobných praktík, dôležitých pre identitu svojich nositeľov.¹ *Vranjska gradska pesma*² sa dostala na zoznam hneď v prvej vlne zápisu. V krátkom opise na stránke sú uvedené charakteristické črty týchto piesní podľa jednotlivých tematických celkov – miestne osobnosti a dôležitá udalosti, poetika textov piesní, melódika a estetika prednesu či dominantne ústne podanie. Záchrana hudobného dedičstva má teda aj inštitucionálnu podporu a v tomto kontexte nadobúdajú archívne zvukové pramene naozaj mimoriadny význam. Práve ony výrazne podporujú angažovanosť v oblasti aplikovanej etnomuzikológie a hudobnej pedagogiky v oblasti tradičnej hudby. Marija Dumnić Vilotijević, editorka publikácie *Narodna muzika Vranja*, vyzdvihla práve tento ich potenciál ako pozitívny synergický efekt zachovania zvuku ako nehmotného dedičstva.

O ohrození nehmotného kultúrneho dedičstva sa najčastejšie hovorí v kvantitatívnom zmysle – ako o úbytku nositeľov a zániku niektorých praktík. Už sme však spomenuli, že ochrana tradičnej piesne je dôležitá najmä z kvalitatívneho uhla pohľadu (Lajić Mihajlović, 2022b). Práve v tejto súvislosti Marija Dumnić Vilotijević poukazuje na to, že okrem živej praxe a (seba)udržateľnosti prvkov, na ktoré sa Dohovor zameriava, je dostupnosť historických nahrávok v prípade hudobného dedičstva dôležitou podporou pri práci na zachovaní

1 Pozri <https://nkns.rs/en/elementi-nkns> (navštívené 28. februára 2024).

2 Pozri <https://nkns.rs/en/popis-nkns/urban-songs-vranje-vranjska-gradska-pesma> (navštívené 28. februára 2024)

tradičných hudobných postupov. Schopnosť rozpoznať a sprostredkovať étos určitej hudobnej komunikácie môžeme pri týchto snahách považovať za azda najťažšiu úlohu. Autorka, ako vynikajúca znalkyňa mestskej ľudovej hudby (pozri Dumnić, 2013; Dumnić Vilotijević, 2018, 2019), pôvodne zamýšľala výber nahrávok koncipovať v tomto smere. Zbierky nahrávok, z ktorých publikácia vychádza, totiž vznikli v rámci terénnych výskumov etnomuzikologičky Radmily Petrović (1923–2003) v rokoch 1970 a 1972 v mestách Vranje a Vladičin Han a okolitých obciach. Ukázalo sa však, že pri autorských skladbách, ktorých je medzi mestskými piesňami pomerne veľa, môže byť vydanie nahrávok, a to aj dokumentárnych a nekomerčných vydaní, ako v tomto prípade, problematické z dôvodu nedorozumenia a/alebo neakceptovania „vyšších cieľov“ publikácie. V tomto prípade chýbajúci súhlas na zverejnenie archívnych nahrávok dedičom autorských práv Stany Avramović Karamingy, jednej z ikonických postáv mestskej Vranjskej piesne, prakticky prinútil redaktorku prepracovať celé vydanie. Marija Dumnić Vilotijević urobila za daných okolností reprezentatívny výber z kompletného korpusu terénnych nahrávok a vypracovala tak „núdzové riešenie“ v inej kvalite – komplexnejší obraz hudobnej tradície v danej oblasti. Samozrejme, vybrať žánrovo a interpretačne reprezentatívne ukážky z vyše desiatich hodín nahrávok si vyžadovalo množstvo náročnej práce.

Výber obsahuje tridsaťtri skladieb a jednu dlhú sériu šestnástich melódií na hranie, ktoré podľa tohto nového prepracovaného konceptu publikácie reflektujú kontrasty medzi vidieckym/„autochtónnym“/rituálnym a mestským/„orientálnym“/populárnym hudobným jazykom. Okrem toho výber obsahuje hudobné nahrávky srbských a rómskych instrumentalistov, takže do celkového obrazu vnáša aj etnokultúrny rozmer. Napokon, medzi pomerne veľkým počtom nahrávok mestských piesní sa nachádza badateľné spektrum speváckych hudobných idiolektov, čo je citeľné najmä pri skladbách, ktoré sú širšie známe vďaka vydávaniu diskografií, koncertom hudobných hviezd a médiám. V rámci výberu editorka triedi mestské piesne podľa dominantných tematických celkov. Spieva sa v nich o kráse obyvateľiek a obyvateľov Vranja s odkazmi na toponymá a historické či fiktívne postavy dôležité pre miestne kultúrne dejiny. Ďalej tu nájdeme skladby, ktoré predstavujú nostalgiu za minulými časmi, najmä „ľútosť za mladosťou“. Nachádzajú sa tu aj piesne o láske v najužšom slova zmysle, ale aj skladby na motívy príbehov o vydaji/ženbe, neopätovanej láske a/alebo zrade – charakteristický je najmä motív Srbky, ktorá sa vydáva za Turka. Do „orientálneho farbistého diskurzu“ patrí pieseň o vladárovi Sulejmanovi a nakoniec tu nájdeme aj piesne rôznym spôsobom odkazujúce na život vojakov.

Starostlivo zaznamenané hudobné vystúpenia v teréne svedčia o skúsenostiach terénneho výskumníka. V minulosti sa však počas terénnych výskumov muselo rozumne hospodáriť s magnetofónovými páskami, takže sa nahrávali iba vystúpenia a obsah rozhovorov sa dokumentoval (písomnými) poznámkami. Zápisníky z výskumov Radmily Petrovićovej sa, žiaľ, nenašli, ale našťastie sa zachovali cenné všeobecné informácie o mieste, dátume a rozprávačoch, ba aj nejaké poznámky o zaznamenaných piesňach. Pri všetkých skladbách na disku sú teda uvedené základné údaje, ale aj širšie závery, ku ktorým redaktorka dospela pri vlastnej výskumnej práci (s. 32–42; 97–107). Publikácia je mimoriadne cenná z hľadiska ochrany hudobného dedičstva najmä vďaka publikovaným textom piesní (s. 51–68), vzhľadom na to, že spievaná verzia textu je náročnejšia na pochopenie, najmä ak ide o nárečia, ktoré sa výrazne odchyľujú od spisovnej normy a zahŕňajú veľké množstvo cudzích slov, lokalizmov a archaizmov.

Sprievodný text k hudobnému nosiču obsahuje okrem spomínaného aj rozsiahlu štúdiu Marije Dumnić Vilotijević „Zvuková krajina križovatiek: *Vranjská mestská pieseň* ako súčasť ľudovej hudby Vranja a okolia v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia“ (s. 14–30; 79–96), inšpirovanú materiálom, ktorý je na disku. Autorka v prvom rade kontextualizovala výskum Radmily Petrovičovej, ktorý vyústil do prezentovaných nahrávok a jej prínos k téme, pričom Vranje prezentuje prostredníctvom výsledkov predchádzajúcich etnografických a etnomuzikologických výskumov. Poukazuje napríklad na prvé notové prepisy spevu slávnej Košťany – Maliky Jeminović, Rómky, ktorej spev inšpiroval mnohých skladateľov a jej život spisovateľov, divadelníkov a filmárov. Nájdeme tu aj zoznamy hier, ktoré sa kedysi hrali so spevom, údaje o nahrávkach v iných fonoarchívoch a predchádzajúce zvukové vydania vranjských mestských piesní. Autorka zdôrazňuje, že *vranjské mestské piesne* sa viažu na „staré Vranje“, mestečko z konca devätnásteho a začiatku dvadsiateho storočia, v ktorom srbská komunita prijala výrazné osmanské vplyvy (tieto oblasti boli do roku 1878 súčasťou Osmanskej ríše). Navyše, vzhľadom na geografickú polohu bolo Vranje dôležitou zastávkou na ceste do Istanbulu. Okrem toho, keď autorka skúma Vranje, kultúru a hudbu jeho obyvateľstva vo svetle teoretického postoja historičky Márie Todorovej k „balkanizácii“ – vidiac Balkán ako „európsku vnútornú inakosť“ (Todorova, 1997), prichádza k záveru, že Vranje je „Balkán v malom“ (s. 19). Na základe aplikácie známeho konceptu Edwarda Saída (Saïd, 1978) na kultúru Vranja vo výskume Sanje Zlatanović (Zlatanović, 2008, 2009), autorka naznačuje, že nostalgické vnímanie „starého Vranja“ ako „exotického“ či „zmyselného“ sa do značnej miery presadilo najmä vďaka miestnemu folklóru zobrazenému v umeleckej a populárnej kultúre (hlavne v hudbe) podľa kultúrnych politik, ktoré sú formované a vedené „zvonku“, predovšetkým z hlavného mesta. Vo vzťahu k iným mestským tradíciám v Srbsku sa teda vranjský mestský folklór dá charakterizovať výrazným orientálnym diskurzom. Je zaujímavé, že exotické hudobné a tanečné dedičstvo Orientu v oblasti Vranja má zvyčajne pozitívne konotácie, na rozdiel od negatívneho postoja k jazykovým charakteristikám a niektorým iným kultúrnym charakteristikám obyvateľstva tejto časti Srbska (Zlatanović, 2008, 2009). Časť mestskej ľudovej hudby, ktorá je spojená s Vranjom, funguje ako populárna ľudová hudba: niektoré z týchto piesní vstúpili do sveta populárnej hudby už s prvými gramofónovými platňami. Niektorí profesionálni interpreti vranjských ľudových piesní a piesní skomponovaných podľa týchto vzorov sú veľmi obľúbení práve vďaka repertoáru a štýlu, ktorý pestujú. Marija Dumnić Vilotijević, ktorá venovala osobitnú pozornosť zachovaniu *vranjskej mestskej piesne* v kontexte nehmotného kultúrneho dedičstva, na príklade spomínanej Stany Avramović Karamingy, ktorá bola „speváčkou-skladateľkou, speváčkou-nositelkou a speváčkou-tvorkyňou“, poukazuje na problém, ktorý môže spôsobiť právnický prístup k folklóru.

Niet pochyb o tom, že dokumentárne archívne záznamy v rámci „ochranných opatrení“ hudobného dedičstva hrajú dôležitú rolu ako pomocný nástroj v reťazi ústneho prenosu. Udržateľnosť tradičných hudobných prejavov v podstate závisí od počtu interpretov, čo sa v Srbsku týka najmä kvantitatívne extrémne ohrozených praktík, akými sú hra na gajdy ale aj *vranjská mestská pieseň*. Marija Dumnić Vilotijević poukazuje na to, že takýmito edíciami sa dosahuje viacero cieľov: apeluje sa na záujem hudobníkov a komunit o zachovanie umeleckých prejavov, ktoré už majú „pečiatku“ ako súčasť ich kultúrnej identity, podporuje sa a uľahčuje vzdelávanie a napokon dokumentárne nahrávky prispievajú k jasnejšiemu vymedzeniu ľudovej praxe vo vzťahu k produktom hudobného priemyslu. Jednoznačne sa dá povedať, že kompetentné využívanie takýchto nahrávok v rámci výchovy mladých spevákov,

ktoré navyše umožňuje zodpovedne pripravená edícia, robí z archívneho dokumentu aktívneho činiteľa v zachovávaní tradície. Okrem týchto primárnych cieľov edícia predstavuje aj formu spolupráce s kolegami bádatelmi a formu propagácie hudobného dedičstva Srbska a srbskej etnomuzikológie. Preto je edícia dvojjazyčná, vychádza v srbčine a angličtine.

Spojením konceptu digitálnych humanitných vied a aplikovanej etnomuzikológie v oblasti uchovávanía nehmotného kultúrneho dedičstva sa etnomuzikológovia angažujú nielen ako výskumníci „hudby ako kultúry“ a „hudby v kultúre“, ale svoje skúsenosti priamo dávajú do služieb kultúry. Tradícia tohto typu práce v srbskej etnomuzikológii je súčasťou projektu, ktorý v súčasnosti realizuje Ústav muzikológie SANU *Applied Musicology and Ethnomusicology in Serbia: Making a Difference in Contemporary Society* (APPMES, 2022–2024). Marija Dumnić Vilotijević, ktorá sa sama aktívne podieľa na realizácii projektu, pokračuje vo výskume, v ktorom sa neustále zhromažďujú nové zvukové dokumenty. Chápe ich však nielen ako vedecký materiál, ale aj ako prostriedok dosahovania reciprocity v spolupráci a spôsob posilňovania identity skúmaných komunít prostredníctvom ich hudobnej aktivity. A hoci sa edícia *Zvukové poklady* prakticky práve zrodila, nové technologické možnosti, ako aj nové spoločenské výzvy podnecujú k úvahám o zmene médií a reakcie na prvé vydania zaväzujú predovšetkým pokračovať v takomto type etnomuzikologickej práce v Ústave muzikológie Srbskej akadémie vied a umení.

DANKA LAJIĆ MIHAJLOVIĆ,
Ústav muzikológie Srbskej akadémie vied a umení, Belehrad, Srbsko

LITERATÚRA

- Dumnić, M. (2013). Gradska muzika na Kosovu i Metohiji u istraživanjima srpskih etnomuzikologa tokom dvadesetog veka. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 61(2), 83–99.
- Dumnić Vilotijević, M. (2018). Contemporary Urban Folk Music in the Balkans: Possibilities for Regional Music History. *Muzikologija*, 25, 91–101. <https://doi.org/10.2298/MUZ1825091D>
- Dumnić Vilotijević, M. (2019). *Zvuci nostalgije: Istorija starogradske muzike u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa – Muzikološki institut SANU.
- Dumnić, M., Jakovljević, R. (2014). Digitalizacija građe fonoarhiva Muzikološkog instituta SANU. In: R. Jakovljević (Ed.), *Fonoarhiv Muzikološkog instituta SANU: istorijski zvučni zapisi u digitalnoj eri* (s. 13–25). Beograd: Muzikološki institut SANU.
- Lajić Mihajlović, D. (2017). Trag muzike urezan u vosku: kolekcija fonografskih snimaka iz Muzikološkog instituta SANU. *Muzikologija*, 23, 237–255.
- Lajić Mihajlović, D. (2022a). Naučnici kao deo mreže za očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa u Srbiji: iskustva etnomuzikologa. In: J. Pandurević (Ed.), *Nasleđe i identitet(i)* (s. 45–66). Banja Luka: Centar za folkloristiku i studije kulture (CEFISK), Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Lajić Mihajlović, D. (2022b). Očuvanje muzičkog nasleđa u Srbiji: Kompetencije, menadžment i monitoring. In: S. Djorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 97–116). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.

- Lajić Mihajlović, D., Jovanović, J. (2018). *Kosovo i Metohija: Muzička slika multikulturalnosti 50-ih i 60-ih godina XX veka*. Beograd: Muzikološki institut SANU. *Kosovo and Metohija: A Musical Image of Multiculturalism in the 1950s and 1960s*. Belgrade: Institute of Musicology SASA.
- Lajić Mihajlović, D., Jovanović, J. (2014). Istorijat sakupljanja terenskih zvučnih zapisa tradicionalne muzike u Muzikološkom institutu SANU. In: R. Jakovljević (Ed.), *Fonoarhiv Muzikološkog instituta SANU: istorijski zvučni zapisi u digitalnoj eri* (s. 2–12). Beograd: Muzikološki institut SANU.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Zlatanović, S. (2008). The Literary Opus of Bora Stanković and the Construction of a Local Identity. *Ethnologia Balkanica*, 12, 147–166.
- Zlatanović, S. (2009). Književno delo Bore Stankovića i Vranje: Identitetske strategije, diskursi i prakse. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 57(1), 51–69.

Digitálne pramene

<https://nkns.rs/en/elementi-nkns> (navštívené 28. februára 2024)

<https://nkns.rs/en/popis-nkns/urban-songs-vranje-vranjska-gradska-pesma> (navštívené 28. februára 2024)

Preklad zo srbského jazyka: Martin DJOVČOŠ

MARGITA JÁGEROVÁ, ZUZANA BEŇUŠKOVÁ, BERNARD GARAJ:
Súčasný podoby fašiangov vo vidieckom prostredí na Slovensku
[Contemporary Forms of Shrovetide Carnivals in Rural Slovakia]
Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2023, 290 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.09> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2024, Daniel Luther. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Vedecký záujem o súčasné podoby fašiangov na Slovensku ma prekvapil, a zároveň potešil. Asi preto, že som sa v 80. a 90. rokoch minulého storočia sústredene venoval tejto téme a jej terénnej dokumentácii (Luther, 1978, 1994, 1995). Len na okraj, mal som ambíciu (aj po inšpiratívnom rozhovore s pani kolegyňou E. Horváthovou) napísať o tejto kultúrnej tradícii aspoň základné dielo s odkazmi na genézu, historický a súdobý vývin na Slovensku a jeho rozmanité podoby. Bol to však príliš ambiciózný cieľ vzhľadom na komplikácie, vymenované v uvedených problémových okruhoch, napríklad aj kvôli nedostupnosti relevantnej literatúry. Dá sa také dielo napísať? Nám asi nie, veď v našom prípade ide o európske súvislosti, s ktorými si nevedia poradiť ani špecialisti iného rangu.

Preto hodnotím ako dobré rozhodnutie autorského tímu neriešiť zložitý vývin tohto javu, ale venovať sa „súčasným fašiangom“, „vo vidieckom prostredí“ a „na Slovensku“. Zámerne som úvodzovkami zdôraznil zameranie publikácie vyjadrené v jej názve. Autorský tím sa zamerával na osobitú, predovšetkým vidiecku formu obchádzok a sprievodných kultúrnych a spoločenských javov v závere fašiangového obdobia pred Veľkým pôstom. Dôraz na vidiecke